

ŽIVOT SESTER ALŽBĚTINEK NA SLUPI V ZRCADLE STATUT

JITKA KŘEČKOVÁ – HEDVIKA KUCHAROVÁ

Podnětem ke vzniku této studie byla spolupráce autorek na knize k třístalému výročí příchodu řádu alžbětinek do Prahy. Obsahem knihy jsou víceméně ucelené dějiny pražského konventu od jeho založení až po současnost, které se autorkám během poměrně krátké doby podařilo sestavit. Kniha není zamýšlena jako odborná publikace, ale bude spíše určena širšímu okruhu čtenářů a příznivců řádu alžbětinek.¹ Během práce na ní byly prostudovány některé archivní prameny, v souvislosti s tématem dosud nepublikované. Není tedy v budoucnu vyloučena případná větší monografie. V současné době však autorky došly k rozhodnutí malou část svého výzkumu publikovat i jako odbornou studii a zároveň ji věnovat PhDr. Evě Drašarové, CSc. k jejímu životnímu jubileu. Protože není možné na několika stránkách, které jsou v rámci tohoto sborníku k dispozici, všechny dosud získané poznatky ve zkrácené verzi reprodukovat, jsou následující řádky věnovány stavu dosavadního bádání a dochovaným pramenům, z nichž jsou z pohledu samotných alžbětinek pro existenci jejich konventu nejpodstatnější statuta, která určovala přísná pravidla běžného každodenního života sester.

Základní literaturou k historii kláštera jsou dvě publikace, které popisují vývoj života konventu a nemocnice od jejich založení, a zároveň jsou autentickým svědectvím o době, ve které vznikly, protože jejich autoři byli s konventem úzce spjati. První z nich byla vydaná roku 1845 a napsal ji tehdejší nemocniční lékař J. Schöffner.² Druhá publikace byla vydaná u příležitosti 200letého výročí usídlení alžbětinek Na Slupi v roce 1922. Je dělena na dvě části, první část, týkající se historie konventu, napsal ordinariátní komisař alžbětinek Antonín Postřiháč, druhou část, týkající se nemocnice, primář Jaroslav Lenz.³ Obě knihy obsahují mnoho cenných údajů, protože často vycházejí z dnes již nedostupných pramenů,

---

1 Podobně se brněnským alžbětinkám věnovala Flodrová, Milena: Konvent sester alžbětinek v Brně. Brno 1999.

2 Schöffner, J. A.: Geschichte des Ordens und der Heilanstalt der Elisabethiner-Klosterfrauen in Prag. Prag 1845.

3 Postřiháč, Antonín – Lenz, Jaroslav: Dějiny kláštera a nemocnice alžbětinek v Praze II. Na Slupi. Na oslavu dvěstěletého trvání (1722–1922). Praha 1922.

na druhou stranu je k nim třeba přistupovat s určitou opatrností, protože byly psané se záměrem získat další dobrodince kláštera.

František Ekert, který zařadil historii a popis kláštera a kostela do svého díla o pražských církevních památkách, čerpal právě z Schäffnerovy knihy.⁴ Autoři ambiciózního a nikdy nedokončeného projektu Českého slovníku bohovědného věnovali alžbětinkám heslo v prvním svazku. Napsal jej tehdejší ordinariátní komisař konventu Josef Burian.⁵ V roce 1941 vydal v edici Poklady národního umění jako svazek třicátý osmý kunsthistorik a bibliograf Jindřich Šámal brožurku Klášter a nemocnice alžbětinek v Praze. Ze soupisu pramenů vyplývá, že byl patrně posledním badatelem, který pracoval s originálem prvního dílu kroniky konventu.⁶ Již předtím se zabýval obrazy umístěnými v klášteře a v dalším článku tzv. vera effigies sv. Alžběty, přičemž zmiňuje i drobné devocionální grafiky vydávané konventem, které se zachovaly např. v grafické sbírce Strahovského kláštera.⁷ V popularizační formě zpracovala historii konventu pro katolické periodikum Děšť růží Běla Dlouhá.⁸ Okolnosti založení kláštera a jeho první léta jsou zmiňována také v příspěvku J. V. Šimáka ve sborníku Od pravěku k dnešku, věnovanému Marii Markétě z Valdštejna.⁹

Po nástupu komunistické diktatury v roce 1948 přestaly být v Československé republice církevní dějiny, do jejichž sféry dějiny řádů a kongregací patří, svobodně pěstovaným oborem. Likvidace řeholních společenství v 50. letech 20. století a jejich nežádoucí existence v tehdejší společnosti přispěla k omezení badatelského úsilí na úzký okruh historiků a archivářů, kteří museli počítat s tím, že výsledky jejich práce budou končit „v šuplíku“. Stejně jako řada dalších řeholních institucí se pražské alžbětinky objevují v odborné literatuře až v 90. letech 20. století, a to v akademickém soupisu pražských uměleckých památek, a v Encyklopedii českých klášterů, vyplňující citelnou mezeru v odborné literatuře.¹⁰ V obou statích je věnována pozornost především stavebnímu vývoji areálu

4 Ekert, František: Posvátná místa král. hl. města Prahy. Svazek II. Praha 1884, s. 229–236.

5 Burian, Josef: Alžbětinky. In: Český slovník bohovědný. Díl první A–B. Bascap. Praha 1912, s. 362–364.

6 Šámal, Jindřich: Klášter a nemocnice alžbětinek na Slupi. Praha 1941.

7 Šámal, Jindřich: Chr. Fibing, pražský malíř a jeho otec Karel Jan a nová data o Raabových obrazech v klášteře alžbětinek v Praze. Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění 1936, Šámal, Jindřich: „Pravá podoba“ sv. Alžběty v klášteře pražských alžbětinek. Děšť růží, roč. XI, 1939, č. 4, s. 121–123.

8 Dlouhá, Běla: Klášter alžbětinek v Praze. Děšť růží, roč. XI, 1939, č. 1, s. 27–30, č. 2, s. 58–61, č. 3, s. 92–94, č. 4, s. 123–128.

9 Šimák, Josef V.: Máti kapucínů. In: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře. Svazek II. Praha 1930, s. 163–183.

10 Bařková, Růžena a kol.: Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1). Praha 1998, s. 141–144 (kostel), 331–333 (klášter). Vlček, Pavel – Sommer, Petr – Foltýn, Du-

kláštera. V téže době se začínají historici zajímat také o nedávnou minulost řeholnic a řeholníků, zejména o období pronásledování komunistickým režimem. Až na malé výjimky je však jejich pozornost na ženské řády upřena minimálně.¹¹ Vydané práce mají většinou charakter souhrnu faktů a zachycení vzpomínek pamětníků a pamětnic, o to cennější, že jejich generace během posledního decennia 20. a prvních roků 21. století postupně vymírá.¹² Za tohoto stavu mají nemalý význam pro bádání nejen vzpomínky sester, ale např. i nekrolog M. Václavy Holátové, která v obou totalitách 20. století, nacistické i komunistické, prožila převážnou část svého řeholního života.¹³

Syntetická zpracování života ženských klášterů v české historiografii obecně chybí. Řeholní instituce existující od raného novověku do současnosti mají pozici ještě ztíženou tím, že odborné kompetence historika zabývajícího se 17. až (v nejlepším případě) 19. stoletím nevyhovují bádání o století dvacátém a naopak. Tyto komunity skýtají jedinečnou možnost výzkumu dlouhého trvání relativně neproměnného a hluboce spirituálního způsobu života na pozadí prudkých společenských změn. Z tohoto hlediska velmi zajímavým tématem nemusí být intervence a způsoby, jimiž tuto formu existence bouřlivé události ve světě za klášterními zdmi poznamenaly a proměnily, ale spíše skutečnost, že její podstatu až tak nepoznamenaly a neproměnily, a to ani tehdy, když byla ona dělicí zeď násilím smetena. V případě alžbětinek k tomu přistupuje ještě další problematika, a sice lékařské péče a její vysoké profesionalizace v osvícenském a postosvícenském konceptu fungování společnosti, v němž je odsunuta z pole působnosti křesťanské charity, a jejím výlučným garantem se stává stát. Ani z hlediska zpracování jednotlivých historických období však na tom nejsou ženské řády obecně a alžbětinky zvlášť nijak dobře. U pražských alžbětinek můžeme badatelské úsilí posledních téměř třiceti let rozdělit na krůčky ke zpracování raněnovověkých dějin konventu, badatelské výstupy týkající se nemocnice, a speciální témata.

šán: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, s. 580–582. Řádu alžbětinek se věnoval také Hlaváček, Petr: Alžbětinky. In: Akademická encyklopedie českých dějin. [Sv. 1], A-C / Praha: Historický ústav, 2009, s. 40.

11 Např. dvě úvodní studie, Petra Tesaře o procesu likvidace ženských řádů, a Vojtěcha Vlčka, o procesech s řeholnicemi, ve sborníku Vlček, Vojtěch (ed.): Ženské řehole za komunismu (1948–1989): sborník příspěvků z konference pořádané Konferencí vyšších představených ženských řeholí v ČR a Českou křesťanskou akademií dne 1. října 2003 v kostele sv. Voršily v Praze / Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005; dále např. Zitek, Adam: „Akce K“ v severozápadních Čechách. Průběh a důsledky likvidace klášterů. In: Poohří 5. Církev a společnost. Sborník z konference konané v Litoměřicích 16.–17. října 2014, s. 188–200, ve které se autor věnuje i alžbětinkám v Kadani.

12 Vlček, V. (ed.): Ženské řehole za komunismu (1948–1989).

13 Babička, Václav: Statečná žena. In: Katolický týdeník. Praha: Katolický týdeník s. r. o. Roč. 3, 1992, č. 18, s. 5.

Velmi inspirativní podněty pro první bod skýtají práce Veroniky Čapské, byť studie věnovaná přímo alžbětinkám se týká více specifického postavení katolických řeholních institucí v konfesně smíšeném Slezsku, kde se po odtržení jeho podstatné části od zemí Koruny české situace vyvíjela spíše v jejich neprospěch.¹⁴ Východisko pro zkoumání kláštera jako složitého organismu protkaného vazbami mezi řeholnicemi, jejich rodinami, dobrodinci, kněžími, lékaři a nemocnými, který se může stávat v určitých obdobích skrytým útočištěm (lze vzpomenout na působení exjezuitů u alžbětinek nebo ignorování nařízení o slavení svátků v 70. letech 18. století, doložené v překladu kroniky), nabízí monografie *Mezi texty a textiliemi*.¹⁵ Autorka se v ní pohřížila do inovativního zkoumání intelektuálních a duchovních obzorů rodiny Anny Kateřiny Sweerts-Sporckové, a v centru její pozornosti se tak ocitla i Annina dcera, alžbětinka Marie Elekta od Nejsvětější Trojice. Finanční pozadí fundátorských aktivit Marie Markéty z Valdštejna (byť bez explicitního vztahu k alžbětinkám) odkrývá Jiří Hrbek v monografii *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*.¹⁶ Sporu s celestinkami o dům a pozemek Na Baště ve 30. letech 18. století se dotkl ve své bakalářské a později diplomové práci Jindřich Kolda.¹⁷

Ve druhém uvedeném okruhu se nemocnici soustavněji věnovala Ivana Ebelová, a sice v komparaci s nemocnicí milosrdných, obdobným ústavem určeným pro mužské pacienty.¹⁸ Pro porovnání způsobu financování provozu řádových

14 Čapská, Veronika: *Sestry alžbětinky v konfesně odlišných mikrosvětech českých korunních zemí*. In: *Slezsko země Koruny české. Historie a kultura 1300–1740*. Svazek A, eds. Helena Dánová – Jan Klípa – Lenka Stolárová. Praha 2008, s. 81–91.

15 Čapská, Veronika: *Mezi texty a textiliemi*. (Sweerts-)Šporckové, textové praxe a kulturní výměna na přelomu baroka a osvěcenství. Praha 2016.

16 Hrbek, Jiří: *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*. Praha 2013, zvláště s. 334–341.

17 Kolda, Jindřich: *Kláster celestinek v Choustníkově Hradišti (1705–1739)*. Bakalářská práce obhájená v roce 2013 na Katedře pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. Kolda, Jindřich: *Celestinky na Novém Městě pražském (1739–1782)*. Diplomová práce obhájená v roce 2015 na Katedře pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. Text práce je dostupný na <https://theses.cz/id/qgx77i/STAG73493.pdf>, [21. 1. 2019].

18 Ebelová, Ivana: *Založení a činnost nemocnice alžbětinek na Novém Městě pražském v 18. století a pohled do nemocnic milosrdných bratří na Starém Městě pražském*. *Paginae historiae* 12, 2004, s. 74–94; též: *Nemocnice milosrdných bratří v Praze na Františku a nemocnice alžbětinek na Novém Městě pražském*. In: *Curatores pauperum. Zřodla i tradycje kultury charytatywnej Europy Środkowej / Katowice: Societas Scientiis Favendis Silesiae Superioris - Instytut Górnośląski*. Katowice 2004, s. 207–216; též: *Úroveň diagnostiky v 17. až 19. století na základě protokolů nemocných pražských nemocnic milosrdných bratří a alžbětinek*. *Dějiny věd a techniky* 41, 2008, s. 185–198; též: *Die Entstehung der ersten Krankenhäuser – Das Krankenhaus der Barmherzigen Brüder und der Elisabethinerinnen*. In: *Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Hrsg. Scheutz, Martin – Sommerlechner, Andrea – Weigl, Herwig – Weiss, Alfred Stefan. Wien – München 2009, s. 403–408.

nemocnic je podnětná studie Tomáše Černušáka k ekonomickému zajištění nemocnice alžbětinek v Brně v prvním století její existence.¹⁹ Výzkum zatím zůstává omezen především na 18. století. Přestože stať o nemocnici alžbětinek nechybí v souhrnné monografii Pražské špitály a nemocnice, jejímu provozu ve 20. století se zatím nikdo soustavně nevěnoval.²⁰ V poslední době se alžbětinkám věnují i některé bakalářské a magisterské práce týkající se sociální a zdravotní péče.²¹

Ve třetí oblasti přitahuje klášter pozornost zejména pro uměleckou, především hudební tvorbu řeholnic. Hudba byla vždy nedílnou součástí liturgie, a u alžbětinek se dochoval bohatý archiv hudebnin i hudební nástroje. Hudební kulturu pražského kláštera si jako téma své disertační práce obhájené v září 2018 na Ústavu hudební vědy FF UK zvolil Jakub Michl, který během svého předchozího studia publikoval další studie.²² Do širšího kontextu začlenil hudební dění u alžbětinek Tomáš Slavický.²³ S klášterem je spjata také literárně činná Marie Antonie od Dětství Ježíšova, vlastním jménem Josefa Pedálová (1781–1831), jež má své heslo v akademickém Lexikonu české literatury.²⁴

Základním archivním pramenem pro studium historie kláštera je jeho vlastní historický archiv, dnes uložený na základě uzavření depozitní smlouvy mezi Konventem sester alžbětinek Na Slupi a Národním archivem v 1. oddělení Národního archivu.²⁵ Archivní fond objevila roku 1960 Správa bývalé nemocnice

19 Černušák, Tomáš: Ekonomické zajištění nemocnice brněnských alžbětinek v prvním století její existence. In: Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna / Brno: Archiv města Brna sv. 23, 2010, s. 79–87.

20 Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila. Pražské špitály a nemocnice. Praha 1999, s. 34–37.

21 Macurová, Barbora: Působení sester alžbětinek v České republice se zaměřením na sociální práci. Bakalářská práce obhájena v roce 2016 na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Text práce je dostupný na <https://theses.cz/dok/rfmgr.pl> [25. 1. 2019]; Voloshyn, Tetyana: Ošetřovatelská péče poskytována řádovými sestrami od 19. století po současnost. Diplomová práce obhájena v roce 2017 na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Text je dostupný na <https://theses.cz/id/c4hgvo/DP-Voloshyn.pdf> [25. 1. 2019]. Tato práce se dotýká všech řádů provozujících ošetřovatelskou činnost, včetně alžbětinek.

22 Michl, Jakub: Hudební kultura v konventu alžbětinek na Novém městě pražském. Disertační práce obhájena 13. září 2018 na Ústavu hudební vědy FF UK. Text práce je dostupný v Repozitáři závěrečných prací, <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/135351/> [21. 1. 2019]. Dále Michl, J.: Hudební události pražského kláštera alžbětinek v roce 1776. *Musicalia* 1–2, 2016, s. 130–148; též: Čeští kantoři a hudba u pražských alžbětinek v 18. a 19. století. *Marginalia historica* 2, 2015, s. 51–59.

23 Slavický, Tomáš: Hudební život klášterů Nového Města pražského v letech 1680–1780. In: *Locus pietatis et vitae*. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.–15. září 2007. Praha 2008, s. 481–505.

24 Homolková, Květa: Marie Antonie. Heslo in: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce* 3. M–Ř. Svazek I M–O. Praha 2000, s. 118–119.

25 Národní archiv (NA), Alžbětinky – konvent, Praha (ŘA). Fond obsahuje 62 úředních knih, 1 podací deník a 28 kartonů aktového materiálu.

alžbětinek na interním oddělení a dne 1. dubna 1960 jej předala do tehdejšího Státního ústředního archivu v Praze.²⁶ Historický archiv, respektive to, co z něho zbylo, se tehdy stal součástí státní archivní sítě, a to na základě vládního nařízení o archivnictví č. 29/1954 Sb. Archivní soubor je bohužel velmi torzovitý, a to nejen pro období 20. století. Do archivu nebyla předána zakládací listina a některé další důležité dokumenty, např. nekrologium (dochované od roku 1880), nedohledána zůstala v literatuře zmíněná diaria, nejstarší kniha účtů z let 1732–1746 a originály klášterních kronik, které se do dnešní doby dochovaly jen ve strojopisných prepisech a v překladu do českého jazyka pro léta 1719–1797 a 1928–1941; pro badatele však nejsou dostupné.²⁷ Nejdůležitější část fondu tvoří fundační instrumenty, které dokumentují postupné shromažďování kapitálu nutného k životu sester i provozování nemocnice, a mešní nadace ke klášternímu kostelu. Další významnou částí jsou knihy nemocných z let 1720–1921, které jsou mimořádným zdrojem pro sledování údajů o lékařské péči, zdravotním stavu i sociálním původu patientek. Aktový materiál fondu obsahuje korespondenci s úřady, pojišťovnami, stavebními firmami, dokumenty týkající se nemocnice a léčených patientek (např. výkazy o stavu léčených a zemřelých osob), částečně dochované tištěné výroční zprávy o činnosti nemocnice z let 1906–1910?, 1918, 1921, 1923, 1924 a 1926–1940. Účetní knihy a účty jsou cenným zdrojem pro studium běžného života konventu, ale např. i stavebních a rekonstrukčních prací. V malé míře se ve fondu nacházejí také dokumenty z doby znárodnění nemocnice, dokumenty k osudům alžbětinek v totalitním období je nutné hledat především ve fondech tehdejších státních úřadů.²⁸

Vzhledem k tomu, že klášter byl podřízen přímo pražskému arcibiskupovi, lze mnoho informací dohledat v Archivu pražského arcibiskupství.²⁹ Zajímavým dokladem o sociálním původu kandidátek a novicek nejen v 18. století jsou v tomto fondu dochované žádosti o přezkoušení (examina). Cenným pramenem jsou konvoluty vizitací konventu u příležitosti volby Matky představené.³⁰ Písemnosti vzniklé z činnosti ordinariátního komisaře jsou v malé míře také součástí fondu

26 NA, Archivní registratura.

27 Z nejstarší kroniky a z účetní knihy vycházeli především Schäffner, J. A.: *Geschichte des Ordens a Šámal, J.: Klášter a nemocnice alžbětinek.*

28 Především NA, Státní úřad pro věci církevní; Na, Náboženská matice; NA, Ministerstvo zdravotnictví; Ministerstvo kultury – Sekretariát pro věci církevní. Opomenout nelze ani archivní fondy z období po roce 1948 v jiných archivech, např. fondy krajských a okresních národních výborů v Moravském zemském archivu v Brně, ve Státním okresním archivu v Kadani apod.

29 NA, Archiv pražského arcibiskupství (dále APA).

30 NA, APA, kart. 2106, 2200–2203.

arcibiskupského ordinariátu.³¹ Mnoho písemností se nedochovalo nebo zůstává prozatím ukryto v nejnovější části arcibiskupského fondu, který byl bohužel v minulosti proskartován a není zatím zpřístupněn inventářem.³² Materiály k existenci konventu a nemocnice v městském organismu se nacházejí také ve fondech Národního archivu Stará manipulace, České gubernium a dalších, a v Archivu hlavního města Prahy.

Velmi důležité, především pro badání o vnitřním životě konventu, jsou i tištěné prameny. Již v roce 1725 vyšla v Praze statuta, následovaná příštího roku modlitební knihou pro pobožnosti sester.³³ Po polovině 18. století vydaly alžbětinky příručku pro ceremonie při obláčce a profesi.³⁴ Kniha pobožností vyšla v málo změněné podobě ještě roku 1858.³⁵ Úprava statutu si v roce 1931 vynutila nové vydání, vytištěny byly i liturgické předpisy.³⁶ Závazky členů bratrstva Jména Panny Marie obsahují drobné tisky v českém a německém jazyku, které se dochovaly ve fondu Náboženská bratrstva.³⁷

Kromě tištěných normativních pramenů skrývají fondy historických knihoven také příležitostné tisky. Pro 18. století jsou to především kázání na obláčky, sliby, výjimečně na padesáté výročí slibů sester. Tyto události byly kázáním doprovázeny vždy, ne pokaždé se však našly finanční zdroje, aby byl řečnický výkon takto zvěčněn. Na badatelské využití prameny již poukázala jak Čapská, tak Michl. V 19. století se struktura tištěných pramenů mění. Převládají pozvánky na dobročinné akce (případně jejich ohlasy v dobovém tisku), prology k divadelním představením, na místo tištěných kázání nastupují příležitostné básně (např.

---

31 NA, Archiv pražského arcibiskupství (dále APA-ord.).

32 NA, APA IV.

33 Satzungen und Aemter Ordnung der Schwestern (!) des heiligen Elisabethiner Ordens. Praha, Karel Jan Hraba 1725. Zatím jediný známý exemplář v knihovnách v České republice uvádí ve své disertaci Michl (Památník národního písemnictví, sign. S35e04), na webu je dostupný exemplář z Die Bayerische Staatsbibliothek (https://books.google.cz/books?id=YqJRAAAAcAAJ&hl=cs&source=gbs_navlinks_s, [24. 1. 2019]. Geistliches TagBüchlein der in dem löbl. Closter der ... Elisabethiner Jungfrauen in der königl. Neuen-Stadt Prag täglich gewöhnlichen Gebethern. Praha, Karel František Rosenmüller, 1726. Exemplář dochován v Moravské zemské knihovně Brno, sign. ST1-0680.605, přív. 2.

34 Einkleidungs- und Professions-Ordnung der Schwestern des Heiligen Elisabethiner Ordens. Praha, Jan Karel Hraba, b. d. Moravská zemská knihovna Brno, sign. ST2-0673.232. Katalog Moravské zemské knihovny datuje tisk do roku 1751.

35 Geistliches Tagebüchlein. Prag 1858 (archivní exemplář dochovaný v Národní knihovně).

36 Pravidla a konstituce řeholnic sv. Alžběty třetího řádu sv. Františka, jejichž účelem jest ošetřování nemocných v Československu. Praha: Cyrilometodějská knihtiskárna V.Kotrba, 1931. Rituale für die Nonnen von der Hl. Elisabeth. Praha 1932. V katalogu Národní knihovny byl dohledán pouze německý exemplář.

37 NA, Náboženská bratrstva, inv. č. 637, kart. 129.

k padesátému výročí slibů Marie Angeliny v roce 1850).³⁸ Vzhledem k nízkému stupni zpracování těchto příležitostných tisků v dostupných webových katalogích je možné předpokládat v budoucnosti další nálezy. Cenné biografické údaje pak přinášejí každoroční katalogy kléru pražské arcidiecéze, což platí i pro první polovinu 20. století.

Alžbětinky patří k Třetímu řádu sv. Františka, který byl původně založený jako společenství pro světské osoby – muže i ženy – žijící podle františkánské řehole. Tato původně laická sdružení se postupně začala vyvíjet v řeholní a již před polovinou 14. století papež Jan XXIII. povolil nově vznikajícím řeholním sdružením terciářů a terciárek společné bydlení v jednom domě pod podmínkou složení řeholních slibů. Právní status jim dal v roce 1521 papež Lev X. bulou *Inter cetera*, v níž souhlasil se společným bydlením členů Třetího řádu sv. Františka, pokud se součástí profese stanou všechny tři řeholní závazky, tj. sliby chudoby, čistoty a poslušnosti. Klauzura sice zatím zůstala volitelná, ale důsledkem papežova nařízení bylo definitivní vyčlenění řeholních terciářů a terciárek od laických sdružení. Bula Lva X. se stala také základem vnitřního chodu společenství nově vznikajícího řádu alžbětinek, které se od jiných řeholních terciárek odlišovaly především tím, že se po vzoru sv. Alžběty Durynské (1207–1231), zakladatelky špitálu v Marburgu, začaly věnovat ošetřování nemocných ve špitálech. Kromě sv. Alžběty sahají kořeny řádové tradice k bl. Angelině z Marsciano (1357–1435), zakladatelce františkánských terciárek.

Řádové domy v Čechách a na Moravě odvozují svůj původ od čáských alžbětinek, jejichž zakladatelkou byla Apollonia Radermacherová (1571–1626). V roce 1622 se stala správkyní městského špitálu v Cáchách, v květnu 1626 přijala se dvěma společnicemi hábit františkánských terciárek a nové řeholní společenství se světilo pod ochranu sv. Alžběty Durynské. Jeho hlavní náplní se stala péče o nemajetné nemocné, především ženy.

Z pražských ženských klášterů přežila do 17. století dvě středověká založení, benediktinky u sv. Jiří na Pražském hradě a dominikánky na Starém Městě u kostela sv. Vavřince a sv. Anny; v roce 1629 se do kláštera Na Františku vrátily klarisky. Vzhledem k náboženským poměrům v zemi žádný nový ženský klášter v hlavním městě království během dvou set let mezi počátkem 15. a 17. století nevznikl. Příliv nových ženských komunit po roce 1620 nebyl v porovnání s mužskými řády nijak velký: v roce 1655 přišly do Prahy voršilky a jenom o rok později bosé karmelitky. V roce 1691 vznikla na Hradčanech druhá fundace voršilek.

První snahy o založení kláštera alžbětinek spadají do roku 1716. V listopadu tohoto roku požádala představená kláštera alžbětinek v Štýrském Hradci, Anna

38 Zum fünfzigjährigen Jubelfeste der Wohlgewürdigen... Maria Angelina... Oberkrankenwärterin des Elisabethinerinnen-Hospitals. Prag, 1850. Strahovská knihovna, sign. FG V 1/188.

Maria Rettweissová, císaře Karla VI. o povolení zřídit nový malý klášter v Praze. Nedostatek podpory ze strany městské samosprávy zřejmě způsobil, že 9. listopadu 1717 vydal Karel VI. rozhodnutí, že nevidí žádný důvod ani nezbytnost, proč by měl být do Prahy uveden další řád.³⁹ Iniciativy se chopila Karolina Justina hraběnka z Schönkirchen, která se s působením alžbětinek seznámila již v roce 1709 ve Vídni, a jejíž úsilí o uvedení řeholnic do Prahy podporoval také tehdejší pražský arcibiskup František Ferdinand Khünburg. 6. ledna 1719 přišly do Prahy první dvě sestry původem z konventu ve Štýrském Hradci, Maria Angelina Nehrová a Maria Johanna Vogelmeierová.

Okolnosti založení konventu Na Slupi a základní pravidla pro jeho existenci jsou popsána v zakládací listině vydané Karlem VI. ve Vídni 26. ledna 1722. Panovník se v ní odvolává na žádost Matky představené kláštera ve Štýrském Hradci o uvedení alžbětinek do Prahy a povoluje zakladatelkám, aby od servitů zakoupily takzvaný dům Dlouhoveských spolu s vinicí, kuchyňskou zahradou a ovocným sadem za 6.000 zlatých a na jejich místě postavily nový klášter. Fundace pro klášter a nemocné je v listině vyčíslena na 24.000 zlatých, z nichž 10.000 věnovala Karolina Justina hraběnka z Schönkirchen, 4.000 Jan Norbert hrabě Pötting spolu s manželkou Františkou Leopoldinou hraběnkou Pöttingovou, po 1.500 zlatých Markéta hraběnka Valdštejnová rozená hraběnka Černínová, Eleonora rozená i provdaná hraběnka Valdštejnová, Antonie ovdovělá hraběnka Černínová rozená hraběnka Khünburgová, Adelheida ovdovělá hraběnka Thunová, rozená hraběnka von Preyssing, a 500 zlatých Josefa ovdovělá hraběnka Thunová rozená hraběnka Valdštejnová. Chybějících 3.500 zlatých slíbila doplnit již zmíněná hraběnka Pöttingová. Z této sumy bylo již zmíněných 6.000 určeno na nákup místa pro klášter, 8.000 tvořil kapitál, z jehož úroků měly být živы čtyři sestry, a 9.000 kapitál, jehož úroky měly dostačovat na ošetřování šesti nemocných. Úrok z 500 zlatých ve výši 30 zlatých měl být ročně vyplácen lékaři za jeho práci pro nemocné. Duchovní správu měli u alžbětinek vykonávat servité za stejnou roční odměnu jako lékař, tj. 30 zlatých. Císař dále povoloval alžbětinkám, aby si opatřily a vybavily vlastní lékárnu. Jako prostředek k získání peněz na budoucí stavební údržbu budov kláštera mohly pronajímat část klášterní zahrady za 60 zlatých ročně. Císař naproti tomu požadoval, aby většina fundačního kapitálu byla uložena u světských osob a aby o nakládání s ním bylo v budoucnosti informováno místodržitelství. Sestry byly podřízeny pražskému arcibiskupovi, který klášter také vizitoval. Naproti tomu novoměstský hejtman měl každého čtvrt roku kontrolovat, zda pověřený lékař sestavuje týdenní výkazy nemocných, a představená mu měla na konci roku předkládat účty, aby bylo zřejmé, že šest lůžek pro nemocné je skutečně využíváno ke svému účelu. Při přijímání nemocných nesměly sestry dělat rozdíly ohledně stavu a chorob pacientek, které měly být léčeny výhradně bezplatně; platit mohly, pokud chtěly, pou-

---

39 NA, APA I, kart. č. 2106.

ze ti nemocní, kteří nebyli přijati na lůžka zajištěná fundací. Léky a léčiva z vlastní lékárny mohly sestry používat pouze pro své nemocné nebo pro vlastní potřebu. Do kláštera nesměly vstupovat cizinky, představená nesměla být závislá na dalších představených v zahraničí.⁴⁰

Až do začátku 20. století se alžbětinky řídily statuty, vydanými v Praze u Karla Jana Hrabý v roce 1725 pod názvem *Satzungen und Aemter Ordnung der Schwestern des heiligen Elisabethiner Ordens*.⁴¹ Zaběhnutý způsob života konventu, jeho správa a řízení, i hierarchie jednotlivých funkcí natolik vyhovovaly, že je nebylo nutné během staletí příliš měnit. Změna nastala až v roce 1918, kdy vstoupil v platnost *Codex Juris Canonici*, na jehož základě byly české kláštery nuceny dosavadní statuta upravit. První návrh nových statut, dokončený v roce 1925, papež neschválil a podnítl tehdejší pražskou představenou Salesii Langnerovou (1919–1927) a její poradce a spolupracovníky, z nichž nejdůležitějšími byli emauzský opat Arnošt Vykoukal a ordinariátní komisař Antonín Postřihač, aby iniciovala jednání o vzniku společných statut pro všechny kláštery alžbětinek v tehdejší Československu, tj. také v Kadani, Brně, Jablunkově a Bratislavě.⁴² Po její smrti v úsilí o nová statuta pokračovala její nástupkyně M. Anděla Holubová (1928–1953). Nová představená se rozhodla do klášterů vyslat prostředníka, který by zamýšlená společná statuta předjednal.⁴³ Volba padla na Philippa Hofmeistra (1888–1969), doktora teologie a církevního práva z benediktinského opatství v Neresheimu, kam roku 1921 přestoupil z opatství v Emauzích.⁴⁴ Důležitým krokem ke statutům byl dekret Fr. Bonaventury Marraniho, generálního ministra františkánů – observantů, kterým bylo dne 30. prosince 1929 všech pět klášterů alžbětinek v Československu přivtěleno k prvnímu řádu františkánů-observantů, čímž byly tyto kláštery účastny všech odpustků a milostí udělených prvnímu a druhému františkánskému řádu.⁴⁵ Výsledkem dlouhých obtížných jednání mezi kláštery alžbětinek byla nová statuta, která papež Pius XI. dne 17. června 1931 schválil.⁴⁶

40 Archiv konventu alžbětinek Na Slupi.

41 *Satzungen und Aemter Ordnung*. Statutům se ve své disertaci poměrně podrobně věnuje J. Michl, vzhledem k zaměření práce na provozování hudby u alžbětinek je upřednostňováno toto hledisko.

42 Archiv konventu, přepis klášterní kroniky 1928–1941.

43 Archiv konventu, přepis kroniky.

44 P. Philipp Hofmeister vstoupil v roce 1912 do emauzského kláštera a byl v něm roku 1914 vysvěcen na kněze. Viz NA, Benediktini – klášter Emauzy, Praha (dále ŘBE), kart. 18; viz také https://www.kaththeol.uni-muenchen.de/ueber_die_fak/gesch_fakultaet/profs_1826_2013/hofmeister/index.html [26. 1. 2019]. Krátce po vzniku Československé republiky byl v roce 1921 spolu s dalšími německými spolubratry nucen přesídlit do jihoněmeckého Neresheimu. Druhá část bratří odešla do kláštera v Grüssau (Krzeszów).

45 Archiv konventu.

46 Pravidla a konstituce řeholnic sv. Alžběty třetího řádu sv. Františka, jejichž účelem jest ošet-

Nová statuta dosavadní pravidla v mnoha bodech mírně upravovala a oproti předchozím statutům rozšiřovala a upřesňovala, aby byla v souladu s požadavky moderní doby. Především však změnila způsob skládání slavných slibů. Dosud bylo možné skládat slavné sliby při zachování mírnější, tzv. biskupské, klauzury,⁴⁷ což bylo po zavedení nového kanonického práva možné pouze v kláštěrech zachovávajících přísnou, tzv. papežskou, klauzuru. Zpřísnění pravidel bylo pro sestry vykonávající činnost v nemocnici problematické, proto dosáhly zachování biskupské klauzury s tím, že místo slavných slibů začaly skládat sliby dočasné na tři roky s možností prodloužení, a teprve poté sliby věčné.⁴⁸ Jednotlivé konventy sester alžbětinek zůstaly samostatné, měly nezávislé řízení a správu. Tato právní samostatnost se týkala hlavně voleb a přidělování jednotlivých klášterních úřadů, přijímání nových členek a správy majetku. Zástupkyně všech klášterů se měly podle nových statut každým rokem scházet ke společným poradám, kterým předsedal biskup té diecéze, kde se schůze konala. Sešly se však pravděpodobně až 8. – 9. listopadu 1937 v Praze, aby projednaly revizi statut z roku 1931 a jejich nové schválení.⁴⁹ Nejdůležitější změnou oproti předchozím statutům mělo být uvažované spojení všech klášterů v monastickou kongregaci vedenou generální představenou pod ochranou františkánského, resp. minoritského řádu. Jednou z výhod monastické kongregace byla slíbená možnost přeložení sester z jednoho kláštera do druhého. České a moravské kláštery nesouhlasily jen se změnou denních hodiněk Nejblahoslavenější Panny Marie (Officium Marianum), na denní modlitbu církve (Officium divinum). Bratislavský konvent však definitivně revizi statut odmítl již v prosinci roku 1937 a v březnu 1938 své odmítnutí potvrdil. Skutečným důvodem mohla být zhoršující se politická situace na Slovensku, která vedla ke vzniku autonomie a razantnímu nástupu Hlinkovy slovenské lidové strany. K revizi statut nakonec nedošlo ani v Čechách a na Moravě, a to z více důvodů, z nichž nejvýznamnější námitkou byla možná ztráta vlivu jednotlivých diecézí na své podřízené kláštery. V tomto smyslu měl určité výhrady proti změnám vratislavský arcibiskup, kardinál Adolf Bertram. Z dochovaných pramenů vyplývá i určitá nedůvěra pražského

řování nemocných v Československu. Praha: Cyrilometodějská knihtiskárna V. Kotrba, 1931.

47 Satzungen und Aemter Ordnung, s. 57.

48 Změna ve skládání slibů je poprvé doložena již v roce 1920, kdy složila M. Ignácie Valterová dočasné sliby na tři roky – viz Archiv konventu, nekrologium.

49 Zasedání předsedal z pověření kardinála Karla Kašpara emauzský opat Arnošt Vykoukal a se svolením kardinála se dostavil i Philipp Hofmeister z neresheimského kláštera. Jednání se zúčastnily představené Anděla Holubová z Prahy, Anežka Lippertová z Kadaně, Notburga Schmidová z Brna, Gertruda Snigonová z Jablunkova, a jejich vikářky, Rosa Prulllová z Prahy, Magdalena Mickelová z Kadaně, Antonie Novotná z Brna a Ludovika Pascheková z Jablunkova, dále Aloisie Řehořková, sekretářka pražské představené, a Gabriel Lammel, provinciál minoritů a biskupský komisař kláštera v Brně. Bratislavská představená Richarda Sántha přijet odmítla.

arcibiskupa k P. Hofmeisterovi, který se v revizi statut velmi angažoval. Konečně pražská představená Anděla Holubová odmítla převzít úřad generální představené s tím, že by to znamenalo příliš mnoho povinností navíc, které by mohl vykonávat provinciál jako nejvyšší představený kongregace. Složitá jednání probíhala až do jara 1938, statuta z roku 1931 však nakonec zůstala zachována.⁵⁰

Jak bylo výše řečeno, způsob správy a řízení kláštera Na Slupi a hierarchie jednotlivých funkcí se po celá dvě staletí příliš neměnily. Dům byl podřízen pražskému arcibiskupovi, což bylo stanoveno již v zakládací listině. Arcibiskupa zprvu zastupoval generální vikář, později jím jmenovaný ordinariátní komisař, který byl duchovním otcem konventu, konal vizitace, účastnil se voleb Matek představených a podílel se na správě. Duchovními správci kostela byli od založení kláštera až do druhé poloviny 18. století servité, poté úřad patřil většinou diecézním kněžím. Ve funkci řádných i mimořádných zpovědníků sester se střídali diecézní kněží či kanovníci Vyšehradské kapituly, i řádoví kněží, nejčastěji servité, jezuité (i po zrušení řádu), kapucíni, emauzští benediktini, františkáni, karmelitáni. Denní účast sester na mši svaté a týdenní zpověď ustanovenému zpovědníkovi předpisovala statuta. Třikrát až čtyřikrát do roka, podle uvážení i častěji, se však sestry mohly zpovídat někomu jinému (úřad mimořádného zpovědníka). Zpovědi mimořádnému zpovědníkovi se konaly v adventu, o postu před Velikonocemi a Letnicemi a před svátkem sv. Františka. Pro každou sestru byla závazná každoroční osmidenní duchovní cvičení a generální zpověď za celý rok (novicky měly tato cvičení a generální zpověď ze svého dosavadního života vykonat před sliby). Na rozdíl od současnosti však nebylo obvyklé denní přijímání eucharistie, takže i řeholnice přijímaly pouze o nedělích a svátcích. Duchovní však s alžbětinkami nespojovala jenom zpovědnická služba, ale i závazky fundačních mší, jejichž množství bylo poměrně značné, a o jejichž vysluhování mohly sestry požádat kněze vybraného na základě vlastní úvahy, jak o tom svědčí dochované žádosti k arcibiskupské konzistoři.⁵¹ Konečné slovo ovšem měla konzistoř.

Sestry skládaly slib chudoby, čistoty a poslušnosti a byly zavázány dodržovat klauzuru. Zvláštním posláním řeholnic bylo konání skutků milosrdenství, které naplňovaly ošetřováním nemocných ve vlastní nemocnici po vzoru řádové patronky sv. Alžběty. Osobně nesměly nic vlastnit, ani ničím v domě disponovat bez vědomí matky představené, společné bylo i oblečení a prádlo. Hábit měl být z tmavě hnědého plátna, opásaný cingulem (provazem), s jednoduchým bílým závojem na hlavě; profesky přes bílý závoj, na rozdíl od novickek a laických sester, nosily ještě druhý, černý závoj. I přes toto ustanovení ale sestry v pražském konventu nosily hábit černý. Při úpravě nových konstitucí v roce 1931 se zjistilo, že tento starodávný

50 NA, APA-ord., tzv. Pozůstalost Beran; dále také NA, ŘBE, kart. 35.

51 NA, APA kart. č. 2106.

úzus nošení černého oděvu není v archivu konventu Na Slupi nikde zaznamenán, nebylo tedy jasné, proč a v jakých souvislostech tato odlišnost vznikla.⁵² Přesto si Matka představená přála, aby k žádné změně nedošlo, pravděpodobně nejen proto, že se jednalo o starý zvyk, ale i z finančních důvodů. Bylo nutné zažádat papežský stolec o výjimku. Ta byla akceptována a tak je ve statutech z roku 1931 výslovně uvedeno, že hábit mohl být zhotoven ze sukna „buď tmavohnědého, buď černého“.

Projevem chudoby bylo i to, že zdravé sestry směly spát pouze na matracích, ve spodním šatu, opásané a se závojem na hlavě. Postel byla vyhrazena pouze nemocným a stářím zesláblým sestrám. Ve 20. století nebylo toto ustanovení již tak přísné, lůžka sester byla běžnou součástí jejich i nadále skromně vybavených cel. Pokud šlo o vybavení domu, mělo se omezovat pouze na nejnnutnější kusy, např. veškeré nádobí a misky v refektáři měly být hliněné nebo dřevěné, což samozřejmě platilo jen v době vzniku prvních statut.

Součástí slibu čistoty bylo i zdrženlivé chování k mužům duchovního i světského stavu: sestry s nimi měly mluvit pouze v případě nezbytnosti a tak, aby při rozhovoru byly na očích. V případě zpovědi sestry v cele měly být dveře otevřené a v blízkosti se měly zdržovat dvě spolusestry. Rovněž konverzace s ženami měla být skromná a omezená, „s ohledem na to, že častý pobyt ve společnosti je duchovním osobám na překážku v duchovním růstu, a činí je neschopnými pro nebeské věci“. Bez dovolení nesměly sestry přijímat dopisy; pokud někomu nějaký dopis psaly, byly povinny dát ho přečíst Matce představené. V klášteře měla být dodržována klauzura. Bez povolení ordináře do klauzury neměli přístup ani muži, ani ženy. Výjimkou byl pouze zpovědník a lékař, ale i ti se směli v klauzuře pohybovat pouze v doprovodu Matky představené nebo jí určené sestry. Pokud do klauzury museli přijít řemeslníci něco spravit, opět pracovali za dozoru sester. Na první pohled se zdá být dodržování klauzury v rozporu s vedením nemocnice, sestry určené k ošetřování nemocných však měly povolení vstupovat do těchto prostor. Ty, které k této práci nebyly aktuálně určeny, mohly opustit klauzuru a vydat se do nemocnice pouze se souhlasem Matky představené.

Dívky, které chtěly být přijaty do řádu, musely být dobré katoličky, neprovdané a bez dluhů, tělesně i duševně zdravé, starší patnácti let. Od roku 1931 mohly o vstup žádat i dívky přicházející z jiného alžbětinského kláštera nebo kláštera jiného řádu; musely však mít vysvědčení od své bývalé představené s vysvětlením, proč dívka vystoupila nebo byla propuštěna. Výjimkou nebyly ani opačné případy, kdy dívka se svolením představené odešla do jiného kláštera, který jí lépe vyhovoval. Všechny žadatelky musely mít smysl pro společný život v komunitě a schopnost ošetřovat nemocné. Před vstupem do noviciátu musely strávit v klášteře jeden celý rok, aby dobře poznaly život ve společenství a uvědomily si, jaká

---

52 Archiv konventu, přepis klášterní kroniky.

je cesta jejich povolání. V roce 1880 je v dochovaných klášterních písemnostech poprvé doložena povinnost složit při vstupu do kláštera věno.⁵³ Pravidla týkající se věna jsou stanovena až v nových statutech z roku 1931. Výše věna se řídila právoplatným zvykem nebo ji určoval komisař. Byla dána i finančními možnostmi rodin, ze kterých dívky pocházely. Podmínkou pro vstup do kláštera byl ostatně i souhlas rodičů. Kandidátky bývaly šlechtického nebo měšťanského původu, od poloviny 19. století vstupovaly také dívky z venkovských rodin. Proto nebyly výjimkou kandidátky pocházející z chudých poměrů bez finančních prostředků. Jestliže ale vynikaly mimořádnými schopnostmi, mohla představená se souhlasem svých rádkyň a komisaře věno zmenšit nebo dokonce prominout, bylo ale třeba obrátit se na papežskou stolicí o dispens. Finanční částky se v době první republiky pohybovaly kolem 2.000 korun; některé bohatší dívky však dostaly od rodičů i 10.000 až 12.000 korun. Představená věno za souhlasu svých diskrétek a komisaře uložila v bezpečných a výhodných hodnotách. V žádném případě se nemohlo jakýmkoliv způsobem používat před smrtí příslušné řeholnice, a to ani ke stavebním účelům nebo k placení dluhů. Pokud sestra z kláštera vystoupila nebo byla propuštěna, věno se jí vrátilo bez úroků. Po její smrti, i když složila pouze dočasné sliby, připadlo neodvolatelným právem klášteru. Představená mohla kromě věna žádat na rodičích nebo poručníku čekatelky také přiměřenou výbavu prádla nebo příspěvek na vydržování během čekatelské doby a noviciátu. Před složením prvních svatých slibů také musela dívka nově učinit pořízení, komu přenechá správu svého majetku, pokud kromě věna nějaký měla. Nový způsob skládání dočasných slibů na tři roky nebo i déle a teprve poté jednoduchých slibů věčných je zmíněn výše. Každá novicka sepsala svůj slib i písemně v profesním listě podle jednotné formule, který schválili svými podpisy komisař i představená a uložili jej do klášterního archivu.

Nové členky byly přijímány jako chórové nebo jako laické sestry, výrazně převažovaly sestry chórové. Chórové sestry se mohly účastnit vedení správy kláštera skrze volební právo na kapitulním shromáždění, měly právo volit a být voleny. Tuto výsadu laické sestry při volbách neměly, ale měly s chórovými sestrami společné čekatelství, noviciát, složení profese, povinnosti řeholního života včetně duchovních výsad, výhod a milostí klášteru propůjčených. Většinou vykonávaly potřebné domácí práce.

V čele komunity stála představená, nazývaná ve statutech Matkou; kromě duchovního života a vzrůstu sester měla pečovat též o majetek kláštera ve spolupráci s vikářkou a prokurátorkou. Úřad nebyl doživotní, spolusestrami byla vždy volena na tři roky. Toto tříletí se ale mohlo vícekrát opakovat, takže se v historii pražského konventu setkáváme i s funkčními obdobími trvajících více než dvacet

53 Archiv konventu, nekrologium.

let, některé představené v úřadu zemřely. S vedením kláštera Matce představené vypomáhaly tzv. moudré sestry, diskrétky, které si ona sama volila na dobu svého úřadování. Jak z názvu plyne, šlo o tajné důvěrné poradkyně, jejichž existence je v dochovaných pramenech ojedinele doložena, avšak zpravidla bez uvedení spojitosti s konkrétními sestrami. Např. v době představené M. Emanuely Reichelové (1879–1888) jimi zřejmě byly vikářka a sekretářka, což není vyloučeno ani u ostatních představených.⁵⁴ Vikářka měla být jakousi pravou rukou představené: dbala o to, aby všechny příkazy byly splněny a aby sestry dodržovaly své povinnosti. Sama nesměla nic nařizovat, ani ukládat sestrám pokání. Poměrně často se po úmrtí nebo rezignaci představené stávala novou představenou. Sekretářka (úřad byl někdy spojen i s účetní) se starala o vyřizování úřední korespondence a psaní zápisů z jednání kapitul a porad diskrétek. Musela být nejen obratná v psaní, ale také svědomitá a musela umět zachovávat mlčení v důvěrných záležitostech.

Novicmistrová měla být novickám příkladem v ctnostech a v duchovním životě a vést je k pokoře, zbožnosti, umrtvování a přemáhání vlastních chyb. Prokurátorka měla na starosti „časné“ záležitosti konventu, což znamenalo nejen vedení účtů a inventářů, ale i běžné nákupy „do kuchyně“, péči o prádlo pro nemocné a o potřeby pro jejich ošetřování. Vedla knihy příjmů a vydání kláštera a předkládala je každý měsíc představené ke kontrole a podpisu. Na konci každého roku sestavovala výroční zprávu (bilanci) o stavu a správě klášterního jmění, která byla zaslána na pražské arcibiskupství. Fortnýřka přijímala návštěvy a uváděla je do hovorny; fortnu a hovornu udržovala v čistotě a dohlížela na to, aby vnitřní dveře domu byly vždy zamčené. K chudým lidem, kteří k fortně přicházeli, se měla chovat přátelsky a soucitně a vysvětlit jim vše, co bylo potřeba. Rozdávala jim také almužny. Všechny dopisy měla odevzdávat představené, stejně jako každý večer klíče od domu. Sakristánka dozírala na čistotu kostela, kostelního prádla a nádobí, mešních rouch, obstarávala dostatečné množství hostí, vína a čerstvé vody. Starala se také o to, aby před Nejsvětější svátostí hořelo věčné světlo, a aby byla v kostele vždy svěcená voda. Jedna sestra byla určena k ošetřování nemocných spolusester, další pečovala o jejich oblečení a prádlo a jiná o čistotu a stolování v refektáři. V souvislosti s těmito úřady je zdůrazňován jejich duchovní rozměr v návaznosti na skutky tělesného milosrdenství (v nemocných sestrách je třeba vidět Krista, sestry, které přidělují spolusestrám potřebné oblečení či prádlo, jako by tak činily Kristu). Správkyně sklepa dohlí-

---

54 Archiv hl. města Prahy, Sběrka papírových listin B2, signatura AMP PPL II – 760: smlouva o prodeji z 18. prosince 1884 podepsaná představenou M. Emanuelou Reichelovou, vikářkou M. Xaverií Možnou a sekretářkou a účetní M. Agnes Kaiserovou. Mimo představené jsou na smlouvě uvedené jen jménem, jejich úřady byly dohledány v katalogích kněží. Ve stejné sestavě (představená, vikářka, sekretářka) jsou uvedeny i na jiné smlouvě z 1. února 1886, vikářkou však v té době již byla M. Gabriela Prombergerová.

žela na zásoby vína. Kuchařka měla vynikat sesterskou láskou, čistotností a náklonností k chudým, jimž měla rozdělovat to, co se nespotřebovalo v kuchyni; svůj úřad vykonávala v součinnosti s prokurátorkou. Důležité byly úřady lékárnice a zahradnice. Lékárnice udržovala v pořádku všechna léčiva a lékárnické potřeby, při lehčích onemocněních sama předpisovala domácí prostředky, když však klášter navštívil lékař, učinila pro nemocnou vše podle jeho nařízení. Bez svolení představené nesměla vydávat léky mimo klášter. Zahradnice měla vynikat především zkušenostmi a to nejen v pěstování rostlin a zeleniny, ale také ovocných stromů. O zahradu se starala společně se zahradníky – zaměstnanci. Vypěstovaná zelenina a ovoce sloužily k vylepšení stravování pacientek. Ze stejného důvodu byla chována i prasata, která byla krmena ze zbylého jídla po nemocných.

O obsazení úřadů rozhodovala Matka představená, podle statut se v nich sestry měly měnit každé dva nebo tři roky. Je však pravděpodobné, že v praxi mohlo střídání vypadat jinak – ne každá sestra mohla mít zkušenosti a předpoklady k tomu, aby se stala např. lékárníci.

Každá sestra byla zavázána k tomu, aby se podle pořadí, určeného Matkou představenou, starala o nemocné. Duchovním „mottem“ měl být sestřím čtyřicátý verš z 25. kapitoly Matoušova evangelia: „Cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.“ Sestry měly trpělivě snášet námahu i případný nevděk nemocných, neměly s nimi však rozprávět o tom, co se děje ve světě, a o jiných tématech nevhodných pro duchovní osoby. Péče o fyzickou stránku nemocných však byla jenom částí povinností sester, stejně důležitá byla i stránka duchovní. Podle možností měly řeholnice vzdělávat choré v katolické víře a umožnit jim, aby čas trávili se zbožnými knihami nebo s růžencem, případně se s nimi modlily nebo jim předčítaly. Lékařskou péči i duchovní útěchu však poskytovaly od konce 18. století všem pacientkám bez rozdílu náboženského vyznání. Nemocné měla přijímat představená nebo prokurátorka nemocnice, obvyklými časy pro přijetí byla sedmá hodina ranní a jedna po poledni. Po přijetí jim sestry umyly ruce a nohy, vyčistily vlasy a přidělily lůžko s čistým prádlem. Pacientka poté dostala najíst a napít a podle potřeby byl zavolán lékař. V létě o šesté, v zimě o sedmé sestry nemocným stlaly, přinášely jim vodu na vypláchnutí úst a omytí rukou a polévku, obsluhovaly je při obědě. Kromě běžné práce s nemocnými měly sestry zvláště dávat pozor na to, aby všichni umírající byli včas zaopatrzeni.

Život sester byl přitom velice skromný. Jejich stravování bylo určováno posty, jak ve smyslu omezení denního příjmu jídla, tak ve smyslu vyloučení masa z jídelníčku. Kromě obvyklých postů (advent, velký půst, vigilie některých svátků) je řehole zavazovala postiť se celoročně v pátek a od svátku Všech svatých až do Zmrtvýchvstání také ve středu a v sobotu. Od sv. Martina do Vánoc se postily

denně. O vigiliích velkých svátků a svátku sv. Františka a sv. Alžběty se měly vystríhat dokonce i vaječ a másla. Od masa se kromě toho postily v pondělí a ve středu, ale v tyto dny se smělo vařit na tuku. Kromě dvou společných denních jídel (oběda a večeře) nesměly bez svolení jíst ani pít nic dalšího. Sestry, které byly vyčerpány prací u nemocných, se však vždy ráno mohly s povolením Matky představené občerstvit a najíst.

Sestry vstávaly ve tři čtvrtě na čtyři, aby ve čtyři byly už v chóru. Předepsanou denní modlitbou bylo mariánské oficiem, o nedělích a svátcích zpívané. Následovalo rozjímání, v šest se rozdělovalo denní zaměstnání, v osm pokračovala liturgie hodin a po ní mše svatá. Sestry se poté vracely ke své práci, v půl jedenácté (v postní dny v jedenáct) následoval oběd, při němž se předčítalo z nějaké duchovní četby nebo úryvky z řehole či ze statut (alespoň jednou týdně). Po obědě a díkyvdání se mohly ty sestry, které neměly službu u nemocných nebo nějakou jinou práci, krátce odebrat do svých cel. Zaměstnání začínalo opět ve dvanáct (v postní dny v půl jedné) a trvalo do tří hodin, kdy denní řád pokračoval modlitbou nešpor, rozjímáním a kompletářem. Poté pokračovala práce až do šesti hodin, kdy byla večeře s díkyvdáním, následoval růženec za dobrodince a případně opět denní zaměstnání. V osm hodin bylo dáno znamení k silenciu, sestry v chóru zpytovaly svědomí a modlily se předepsané modlitby, v devět hodin měly být všechny ve svých celách a spát. Po většinu dne bylo zachováváno silencium, nezbytné hovory měly být stručné a jasné.

V důsledku těžké ošetrovatelské práce mnoho ze sester často onemocnělo, některé z nich umíraly i ve velmi mladém věku. K ošetrování nemocných řeholnic byla v klášteře určena zvláštní místnost v klauzuře k tomu účelně zařízená a dostatečně opatřená vším potřebným nábytkem a zařízením. Nemocné sestry pravidelně navštěvoval domácí lékař, zpovědník nebo jiný kněz podle přání nemocné, povoleny byly i návštěvy ostatních sester. Od zpovědníka nebo jeho zástupce sestry přijímaly také viaticum a poslední pomazání, pokud již nebyla naděje na uzdravení.

K řeholnímu životu patřily ale i slavnostní okamžiky a radostné události. Během některých církevních svátků, při příležitostech volby představené či jejího svátku nebo narozenin nebo výročí 50 let od profesí sester přilepšovala Matka představená sestrám koláči a vínem nebo čajem. Slavnostní hostiny s pozvanými hosty se konávaly i při obláčkách a profesích, a to až do schválení nových statut v roce 1931. Poté se mohla taková hostina konat až při věčné profesi, ale obláčky probíhaly při zavřeném kostele a bez přítomnosti příbuzných a hostů. Při liturgii, ale i při slavnostních příležitostech se provozovala hudba, o čemž svědčí dochovaný soubor hudebnin a sbírka hudebních nástrojů. Sestry velmi často a rády zpívaly a hrály na různé hudební nástroje. O Vánocích chodily zpívat koledy také pacientkám, často za doprovodu jedné z nich na harmonium. Ve zpěvu i hře na hudební

nástroje bývaly cvičeny profesionálními učiteli hudby, kteří do kláštera za účelem vyučování docházeli.⁵⁵

Tento více než dvěma staletími osvědčený způsob řízení a života konventu a nemocnice alžbětinek byl přerušeno po roce 1948. 1. ledna 1949 byla zestátněna nemocnice a 1. září 1957 musely sestry ze svého kláštera odejít. Po dlouhém období nucené internace se sestry do Prahy v roce 1991 navrátily, řeholní život v podobě z první poloviny 20. století se jim zatím obnovit nepodařilo. V letošním roce slaví pražský konvent alžbětinek 300leté výročí vzniku.

Seznam představených kláštera alžbětinek v Praze Na Slupi

M. Angelina Nehrová (1719–1732)

M. Johanna Vogelmeierová (1732–1736)

M. Františka Wetsteinová (1736–1746)

M. Alžběta Molitorová (1746–1766)

M. Markéta Merzinová (1766–1769)

M. Deodata Klausnitzová (1769–1778)

M. Serafina Freytagová (1778–1784)

M. Dominika Sprosecká (1784–1788)

M. Bonaventura (1788–1791)

M. Tekla Leberlová (1791–1807)

M. Markéta Podleská (1807–1819)

M. Elekta Mečenkova (1814)

M. Gabriela Tomášová (1819–1840)

M. Rafaela Bušková (1840–1855)

M. Bernardina Ehrlichová (1855–1879)

M. Emanuela Reichelová (1879–1888)

M. Ignácie Rabasová (1888–1912)

M. Věnceslava Nováková (1912–1919)

M. Salesie Langnerová (1919–1927)

M. Anděla Holubová (1928–1953)

M. Václava Holátová (1953–1957, 1991–1992, generální představená 1956–1989)

55 Archiv konventu, přepis kroniky. O tom, jaké hudební nástroje v konventu bývaly, svědčí mimo jiné jejich seznam v dokladech o výdeji inventáře z podzimu 1950, kdy byly nástroje vč. blíže nespecifikovaného hudebního materiálu v hodnotě 14.870 korun předány do vlastnictví Správy hudebního oddělení Národního muzea. Šlo o dvě harfy, jeden kontrabas se smyčcem zn. J. G. Hellmer z roku 1731, dvě trumpety klariny zn. A. Lippert z roku 1859, dva lesní rohy zn. A. Lippert z roku 1859, jeden pár tympánů s paličkami, jednu černou kovanou dirigentskou hůl a několik svazků starých hudebnin. – viz NA, Náboženská matice, sign. 483: Kongregace sester alžbětinek v Praze 2, Na Slupi 6 – Doklady o výdeji inventáře. List č. 1–23.

Das Leben der Sluper Eliabethinenschwestern in Prag im Spiegel der Statuten

Die Studie widmet sich dem bisherigen Forschungsstand und den erhaltenen Quellen zur Geschichte des Konvents und Hospitals des Sluper Elisabethinenordens in Prag. Sie fasst sämtliche ältere und neuere Literatur von fach- und populärwissenschaftlichem Charakter zusammen, die gefunden werden konnte. Die Machtübernahme der kommunistischen Diktatur im Jahr 1948 bedeutete eine Unterbrechung der Erforschung der Kirchengeschichte. In der Fachliteratur erscheint das Thema der Elisabethinen erst wieder seit den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts. Die Forschungsanstrengungen der letzten beinahe dreißig Jahre kann man in Arbeiten über die Bauentwicklung des Klosterareals, in die Bearbeitung der frühneuzeitlichen Konventsgeschichte, in Forschungsergebnisse betreffend das Hospital sowie in Spezialthemen (Musik, Literatur) unterteilen. In kleinerem Maß berühren die Arbeiten auch die Untersuchung der jüngsten Vergangenheit, insbesondere der Zeit der Verfolgung durch das kommunistische Regime. Die grundlegende Quelle für das Studium der Geschichte des Klosters ist sein eigenes historisches Archiv. Einige wesentliche historische Archivadokumente sind jedoch heute nur mehr aus den älteren Arbeiten jener Autoren bekannt, die damit gearbeitet hatten. Für die Erforschung des Innenlebens des Konvents sind auch gedruckte Quellen bedeutend, insbesondere die Statuten, die Andachtsbücher, die Zeremoniehandbücher für die Einkleidung und den Profess, sowie Gelegenheitsdrucke. Vom Gesichtspunkt der Elisabethinen selbst sind für die Existenz ihres Konvents am wesentlichsten die Statuten, die strenge Regeln für das Alltagsleben der Schwestern festlegten. Bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts lebten die Elisabethiner nach Statuten, die in Prag 1725 bei Karl Johann Hraba unter der Bezeichnung Satzungen und Aemter Ordnung der Schwestern des heiligen Elisabethiner Ordens herausgegeben wurden. Danach richtete sich das Ordensleben der Elisabethiner praktisch bis zum Jahr 1918, als der Codex Juris Canonici in Kraft trat, auf dessen Grundlage die böhmischen Klöster gezwungen waren, ihre bisherigen Statuten anzupassen. Die neuen Statuten wurden nach schwierigen Verhandlungen am 17. Juni 1931 von Papst Pius XI. bewilligt.

The Life of the Sisters of St Elizabeth in the Convent Na Slupi in the Light of their Statutes

The study is focused on the state of research and on the preserved sources to the history of the convent and hospital of the Order of St Elizabeth in Prague Na Slupi. It sums up the older and recent literature, both professional and popularising. The beginning of the Communist regime in 1948 meant a breach in the research of the church history. The topic of the Sisters of St Elizabeth reappeared in the scholarly literature in 1990s. The research for the last almost 30 years can be divided into works relating to the construction development of the convent, to its early modern history, some outputs are devoted to the hospital or special topics such as music and litera-

*ture. To some extent, several research outputs deal with the recent history, especially with the persecution under the Communist regime. The basic archive source for the convent history is its own archive. Some essential historical documents are today known merely from the old works. For the research on the inside life of the convent, there are also printed sources, first of all statutes, religious books, handbooks for ceremonies such investiture or profession, or occasional printings. From the point of view of the sisters alone, the statutes are the most important document for the existence of the convent that stipulate strict rules for everyday life. Till the beginning of the 20th century, the Sisters of St Elizabeth followed the statutes published in Prague by Karel Jan Hřaba in 1925 under the name *Satzungen und Aemter Ordnung der Schwestern des heiligen Elisabethiner Ordens* that regulated the order life basically until 1918 when the *Codex Juris Canonici* came into force, which compelled the Bohemian monasteries and convents to adjust the existing statutes. The new statutes were adopted after complicated negotiations with pope Pius XI on June 17, 1931.*